

EL POBLENOU: EL CANVI URBANÍSTIC I LA TRANSFORMACIÓ SOCIAL

Elisabeth Tejero Gil
Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

Amb la nominació de Barcelona com a seu dels Jocs Olímpics de 1992 es va decidir construir la Vila Olímpica al Poblenou. L'objectiu de l'article és valorar l'impacte social d'un conjunt d'intervencions urbanístiques que ja es realitzen i d'unes altres que es preveu que es realitzaran al Poblenou. A més de la Vila Olímpica, la recuperació de la façana de mar i el Cinturó del Litoral, el sector Nord-Glòries i el Peri de la Diagonal són el grup d'actuacions més importants. Totes elles formen un conjunt d'acció sobre el barri i sobre la ciutat d'importants conseqüències socio-econòmiques i urbanístiques. S'analiza el fenomen en termes de «gentrification», és a dir, en termes de substitució social de la classe baixa i mitjana-baixa per la classe mitjana-alta i alta. He rebatejat aquest fenomen amb el nom de «potenciación». La hipòtesi central d'aquest estudi és que el canvi urbanístic al Poblenou potenciarà un ús residencial i terciari del sòl i una transformació social que provocarà una progressiva homogeneïtzació de classe mitjana-alta i alta.

Resumen

Con la nominación de Barcelona como sede de los Juegos Olímpicos de 1992 se decidió construir la Villa Olímpica en Poblenou. El objetivo del artículo es valorar el impacto social de un conjunto de intervenciones urbanísticas que ya se realizan y otras que está previsto que se realicen en Poblenou. Además de la Villa Olímpica, la recuperación de la fachada de mar y el Cinturón del Litoral, el sector Norte-Glòries y el Peri de la Diagonal son el grupo de actuaciones más importantes. Todas ellas forman un conjunto de acción sobre el barrio y sobre la ciudad de importantes consecuencias. Se analiza el fenómeno en términos de «gentrification», es decir, en términos de sustitución social de la clase baja y media-baja por la clase media-alta y alta. He rebautizado este fenómeno con el nombre de «potenciación». La hipótesis central de este estudio es que el cambio urbanístico en Poblenou potenciará un uso residencial y terciario del suelo y una transformación social que generará una progresiva homogeneización de clase media-alta y alta.

Summary

With the nomination of Barcelona as the venue for the 1992 Olympic Games, it was decided to built an Olympic Village in Poblenou. The objective of this article is to assess the social impact of urban planning courrently being undertaken or to be carried out in the future in Poblenou. Apart from the Olympic Village, the recovery of sea view and the Coastal Highway, the Nord-Glòries sector and the Peri de la Diagonal are the most important interventions. All these form an aggregate of actions which have important socio-economic implication for the neighbourhood and for the city. The phenomenon of «gentrification» is analised in terms of the social substitution or displacement of the lower and lower middles classes by upper middle and upper class groups. The central hypothesis of this study is that the urban change in Poblenou will stimulate a tertiary and residential land-use and also a social transformation by middle classes.

INTRODUCCIÓ

L'article que presento està basat en l'estudi que vaig realitzar entre els anys 1989-1990, igualment titulat "Poblenou: el canvi urbanístic i la transformació social".

L'objectiu de l'estudi ha estat plantejar la possible tendència de canvi que s'obre pel barri del Poblenou a partir de la decisió política d'intervenir-hi urbanísticament.

Analitzar aquest canvi urbà significa analitzar com una actuació de caràcter urbanístic-arquitectònic pot generar una transformació social i econòmica en el territori on s'ubica.

El projecte de renovació urbana d'aquest antic barri industrial de Barcelona no és nou. El que sí ha estat original i únic en aquest cas ha estat l'oportunitat econòmica i política que els Jocs han significat per destinar una important inversió de diners a la zona.

Cal posar èmfasi en el fet que les transformacions que penso que tindran lloc al Poblenou no poden ser analitzades únicament en termes de barri, sinó que s'han d'entendre en un nivell més general: la ciutat. En aquest sentit, les transformacions urbanes i sòcio-econòmiques, que ja comença a experimentar el Poblenou, estan estretament lligades a la dinàmica econòmica, social i política de Barcelona.

Com cal analitzar aquest fenomen de canvi des d'una perspectiva sociològica? Ho podem fer en el que en anglès s'anomena «gentrification» i que jo he decidit rebatejar amb la paraula «potenciació». Es tracta d'un fenomen multidimensional que fa referència a un procés de regeneració de zones ur-

banes degradades —en molts casos, com el que ens ocupa, a través de polítiques urbanístiques— a partir de la introducció de les classes mitjanes i la dinamització d'un sector terciari (finances, serveis) potent.

L'article que presento a continuació tracta d'explicar com aquest fenomen socio-urbà està començant a dibuixar-se al Poblenou.

La primera part de l'article analitza què és la potenciació i quins eixos analítics ens permetran estudiar aquest procés. En la segona part, estudio la potenciació que comença a donar-se al Poblenou, a través d'un fet d'importants conseqüències socials, econòmiques i polítiques: la intervenció urbanística al barri. Per últim, faig una reflexió, a mode de conclusió, per anar una mica més enllà que la simple explicació del fenomen «per se». Es tractaria de plantejar què significa per a la ciutat la potenciació del barri del Poblenou.

Abans de començar voldria comentar que en el present article no explico la composició de classe que he elaborat per classificar els grups socials de Barcelona i Poblenou. Aquesta elaboració està inclosa en el treball que inspira l'article.

APROXIMACIÓ TEÒRICA AL FENOMEN DE LA POTENCIACIÓ

Durant els anys setanta grans ciutats de Gran Bretanya i Estats Units comencen a experimentar un fenomen urbà que caracteritzarà la dinàmica social i els hàbits d'allotjament de la població durant aquesta dècada, i se perllongarà fins als anys noranta. Tal fenomen es denomina en aquests països «gentrification», terme que prové de la paraula anglesa *gentry*. La *gentry* fa referència a aquell grup social sense títol nobiliari que gaudeix d'un elevat estatus social atesa la seva condició econòmica acomodada. La seva situació de classe correspondria al nivell mitjà-alt i també alt. En el cas que ara tractem, el canvi al Poblenou, el context presenta diferències importants amb el que succeeix en aquests dos països. Unes diferències que s'observen tant en el pla urbà, social, econòmic com en el pla polític. Per aquest motiu m'ha semblat oportú ajustar el terme «gentrification» a la realitat del nostre entorn, anomenant-lo «potenciació». Per què? Perquè el fenomen urbà que analitzo té com a última fita potenciar i re-ordenar una determinada zona de la ciutat en estat de degradació; perquè el procés disposa d'uns determinats agents socials (Ajuntament, promotors-constructors) que potencien aquest fet urbà i perquè disposa, també, d'uns determinats actors socials (classes mitjanes) que assumeixen el paper de potenciadors d'aquestes zones degradades.

La potenciació és un fenomen urbà que ha tingut lloc, preferentment, en grans ciutats, moltes capitals político-administratives i, sense dubte, ca-

pitats econòmiques que es troben immerses en un procés de creixement de *ciutat terciària o postindustrial*. Es produeix una transformació fonamental de cara a la reestructuració del sistema urbà: es dona un ràpid creixement de l'economia de serveis que desplaça de l'àmbit urbà tota activitat industrial. El sector terciari es consolida en l'àmbit urbà i s'incrementen els professionals i els treballadors dels serveis. Es tractaria d'una classe mitjana formada per l'estaff de directius, executius i tècnics hegemònics en la jerarquia econòmico-productiva del sector industrial i de serveis i, per tant, hegemònics en una ciutat terciària com és Barcelona. Si bé en el seu origen el terme *gentry* seria més assimilable a la burgesia catalana, en aquest cas, el significat d'aquest terme està més proper a les denominades «noves classes mitjanes» urbanes.

Per aquest grup s'han redefinit els rols socials dins la família. És habitual trobar que ambdós membres de la parella treballin. Es tracta d'un treball que es desenvolupa principalment en el sector serveis. Aquest grup social té unes preferències, uns hàbits i un estil de vida dirigits cap al consum, dins del qual el confort i el lleure es converteixen en elements primordials. Així doncs, l'accés a aquests serveis, que ofereixen el nivell de vida desitjat, es presenta com una qüestió cabdal a l'hora d'estudiar la localització dels diversos serveis que ofereix la ciutat i la localització de la demanda residencial que s'hi produeix. És en aquest punt on coincideixen la dinàmica social i la dinàmica econòmica de la ciutat, on es pot observar la confluència entre la terciarització, l'increment de treballadors de coll blanc i la demanda de residència propera a nuclis urbans que puguin proporcionar un determinat tipus de serveis.

Les dues fonts teòriques més destacades que estudien el fet de la potenciació són *la visió positivista* i *la visió marxista*. La primera es caracteritza per presentar una llista de factors associats al fenomen de potenciació (demogràfics, econòmics, locacionals i d'ocupació) i analitzar la seva participació quantitativa, sense aprofundir en les possibles relacions que entre aquests factors existeixen. La visió marxista se situa, des d'un punt de vista qualitatiu, en el pla de les condicions materials que produeixen l'aparició de la potenciació. El principal eix analític d'aquest enfocament és l'econòmic. Són, en definitiva, les relacions de producció les que tenen el paper protagonista en el fet urbà de la potenciació. Mentre per a la visió positivista les variables i els agents mantenen una relació d'intercanvi estable, la visió marxista té com a element constitutiu el conflicte, és a dir, un joc d'interrelacions problemàtiques que tenen la seva arrel en una posició diferenciada de poder i de forces. Aquesta posició diferenciada s'explicita en una lluita per interessos econòmics i socials entre els diferents agents econòmics, polítics i socials de la ciutat. És aquesta visió la que penso que ens permetrà entendre, d'una manera global, el procés de potenciació al Poblenou.

El primer símptoma que posa de manifest l'aparició del fenomen de po-

tenciació en una determinada zona urbana és el de la *reinversió*. Concretament, m'estic referint a un procés pel qual s'incrementa la inversió econòmica en vells barris residencials. Aquest procés afavoreix que, quan comencen a produir-se les primeres inversions de capital, aparegui una dinàmica de revitalització, un renaixement urbà de la zona on es concentra aquesta inversió econòmica. Golden Jackson ho denomina *rehabilitació de la classe mitjana*. Perquè aquesta rehabilitació es dugui a terme han de donar-se tres circumstàncies específiques en l'àmbit de la ciutat:

- a) en primer lloc, cal que existeixi una classe mitjana compradora que canalitzi la seva preferència de consum cap a l'habitatge;
- b) en segon lloc, les decisions dels urbanistes i els promotors-constructors condueixen expressament cap a zones centríques una renovació per a l'ús d'ocupants de classe mitjana;
- c) en tercer i últim lloc, l'actitud de les iniciatives públiques que s'orienten a millorar, rehabilitar i potenciar aquests barris o àrees residencials.

La reinversió és un fenomen estretament vinculat a unes determinades circumstàncies urbanes. Per tal de mesurar el procés de potenciació, cal analitzar les relacions existents entre reinversió i un conjunt de variables urbanes. Quines són aquestes variables i relacions?:

1. *Potenciació i localització*: les àrees potenciades es troben en la zona d'influència més propera al nucli vital de la ciutat, o el que es coneix, segons la tradició anglosaxona, com el Districte Central de Negocis (CBD). Es tracta d'àrees molt properes a zones d'elevada utilització pública i/o privada de lleure i cultura i també de treball.
2. *Potenciació i població*: el barri potenciat experimenta una entrada i sortida de població. Els que entren (els potenciadors) tenen unes característiques tipològiques concretes: són parelles joves amb fills o sense, amb un alt nivell educatiu i cultural, professionals qualificats i un mitjà-alt a alt nivell d'ingressos.
3. *Potenciació i habitatge*: els barris atractius per la potenciació solen distingir-se per una tipologia específica d'habitatge idoni per rehabilitar. La reinversió té la capacitat de generar una reinversió expansiva a les zones més properes. Es tracta d'un fenomen aglomeratiu i contagiós.
4. *Potenciació i valor del sòl i de la propietat*: la inversió que es produeix en el centre de la ciutat atorga un nou valor a la zona, que consisteix en: un augment del valor del sòl, del valor de la propietat, del preu dels lloguers i de les despeses que es destinen a manteniment i conservació de l'àrea urbana potenciada.

5. *Potenciació i habitatge en propietat*: la classe social demandant d'habitatge té una situació econòmica suficient per accedir a un habitatge en propietat. Això provoca una davallada de l'habitatge de lloguer en les zones potenciades i un encariment dels lloguers que continuen en el mercat.
6. *Potenciació i despesa pública*: les inversions de capital realitzades per l'administració pública es destinen al centre de la ciutat i, fonamentalment, al sector terciari. El capital privat també participa en l'operació de rehabilitació mitjançant acords amb el govern local. La relació capital públic/privat afavoreix la política de potenciació urbana.

A través de totes aquestes relacions es pot extreure els eixos analítics més importants que ens permetran entendre com apareix i es desenvolupa la potenciació.

EL FENOMEN DE POTENCIACIÓ AL POBLENOU

La crisi econòmica que viu tot Espanya al final dels setanta i principi dels vuitanta deixa pas, a partir de 1984, a un creixement econòmic que es fa especialment visible a les grans ciutats com Barcelona. La població que, després d'uns anys de contenció, veu augmentar el seu nivell econòmic, decideix invertir els seus diners en una de les necessitats bàsiques: l'habitatge. Però la demanda d'habitatge no només respon a una primera necessitat sinó a una demanda d'una més gran qualitat de vida. En aquest context, la ciutat comença a experimentar els primers símptomes de pressió cap a un creixement intern.

El creixement de la ciutat ha de fer front a dèficits importants, com són ara l'escassa disponibilitat de sòl edificable i de zones verdes que la facin un indret agradable per viure-hi. No hem d'oblidar que la demanda residencial barcelonina té un alt nivell d'exigència, tant en la qualitat edificatòria com en la qualitat de l'entorn. Una solució que permetria evitar la despoblació creixent observada en les dades dels anys vuitanta, i que permetria canalitzar la demanda cap a Barcelona, passaria per la revitalització i reconversió d'algunes zones de la ciutat que han estat oblidades en els últims anys.

La celebració dels Jocs Olímpics a Barcelona és un antic desig de les autoritats de la ciutat. Ja en els anys trenta, abans que esclatés la Guerra Civil espanyola, Barcelona havia aconseguit ser nominada seu dels Jocs Olímpics, que no van poder celebrar-se a causa d'aquest conflicte. Serà amb els ajuntaments democràtics quan es començarà de nou a treballar en la candidatura olímpica. Ja amb el batlle socialista Narcís Serra, el projecte esportiu es consolida i és el també alcalde socialista Pasqual Maragall qui, finalment, pre-

senta la candidatura de Barcelona a Laussanne. L'operació olímpica té una importància que va més enllà de l'esdeveniment esportiu concret. Els Jocs Olímpics es presenten com la gran oportunitat de portar endavant una enorme operació de ciutat. Des de les instàncies municipals barcelonines, Barcelona necessita una política de revitalització integral que vagi des de l'aspecte més eminentment urbanístic fins a la reactivació socio-econòmica i cultural de la ciutat. Des de l'Ajuntament de Barcelona, s'aprofiten els Jocs per al relleu urbanístic que es considera prioritari en la dinàmica de desenvolupament urbà de la ciutat. Es planteja una gran operació urbanístico-arquitectònica capaç de crear una nova tipologia de ciutat. En aquest sentit, es projecta la revitalització de moltes zones de la ciutat que històricament han estat oblidades. Entre elles, i d'una manera destacada, apareix el barri del Poblenou. Ens referim a un barri bàsicament industrial (si bé la indústria en molts casos està obsoleta), aïllat de la ciutat per diverses barreres físiques (línia fèrria de Barcelona a Mataró, la connexió ferroviària entre l'estació de França i la plaça de les Glòries, l'autopista de Mataró i el riu Besòs), malgrat ser-ne una zona cèntrica.

A partir de 1986 comença una nova etapa per al Poblenou. Es decideix actuar urbanísticament amb una concepció d'acció global de reforma. Estudiant detingudament les actuacions urbanístiques en curs i unes altres de previstes, apreciem que al Poblenou es produirà un *efecte triangle*. Aquesta expressió ha estat pensada amb un doble objectiu: en primer lloc, la paraula efecte es refereix a una determinada influència o impacte; en segon lloc, la paraula triangle permet que el lector tingui present la representació gràfica de la zona afectada.

L'efecte triangle es defineix per la influència cap a l'interior del barri que tindrà el conjunt d'obres que rodegen estratègicament el Poblenou, ocupant el que seria el perímetre del triangle format per l'avinguda Diagonal, la façana de mar i el passeig de Carles I. En aquest triangle d'acció urbanística trobem els projectes següents:

1. *Projecte sector Nord-Glòries*: aquests vèrtex del triangle es presenta com a una de les deu Àrees de Nova Centralitat de Barcelona, dedicada a grans equipaments públics. Aquest projecte inclou la remodelació de l'estació del Nord i la urbanització de la plaça de les Arts, com un nucli cultural d'elit (l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Auditori i el Teatre Nacional de Catalunya).
2. *Projecte Pla Especial de Reforma Interior de la Diagonal*: la base del triangle correspon a la prolongació de la Diagonal des de plaça de les Glòries fins al mar. El projecte contempla un ús mixte del sòl que inclou residència, comerç, oficines i també indústria. En el tram mitjà de la prolongació

de la Diagonal apareix una Àrea de Nova Centralitat. El pla preveu la construcció aproximada de 5.617 habitatges i l'entrada de 16.851 persones.

3. *Projecte de Centre Direccional Selva de mar*: en aquest vèrtex del triangle, trobem la que serà la desena Àrea de Nova Centralitat de la ciutat de Barcelona. Englobarà un potent sector terciari i una gran quantitat de nous habitatges en primera façana de mar, al costat d'un conjunt d'equipaments de lleure.
4. *Projecte de Recuperació de la Façana Marítima*: es tracta del costat del triangle definit per la línia de costa. Té una importància especial ja que implica la recuperació de la façana marítima per a tota la ciutat, amb tres actuacions concretes: el Cinturó del Litoral; el Parc del Litoral, el Parc del Poblenou, el Parc esportiu i el Parc Marí; i les platges de Nova Icària, del Bogatell i de la Mar Bella.
5. *Projecte del barri de Nova Icària* (més conegut com Vila Olímpica): aquest vèrtex del triangle constitueix una de les actuacions més emblemàtiques de la Barcelona de 1992 i de l'Euro-Barcelona de la Unió Europea. La seva funció és principalment residencial, malgrat que també són de vital importància els serveis i equipaments que contempla el projecte. Es converteix en l'Àrea de Nova Centralitat amb vocació d'impulsar la dinàmica regeneradora del «triangle de renovació urbanística». El nou barri inclou 1.812 habitatges que representen l'entrada de 5.436 nous residents per Poblenou.
6. *Projecte del passeig de Carles I*: l'últim costat del triangle pretén donar una gran imatge a la connexió de la ciutat de Barcelona amb el mar. El projecte inclou el Parc de Carles I.

Després d'aquest repàs del conjunt d'obres que es porten i es portaran a terme en el barri, cal preguntar-se fins a quin punt podem parlar d'una futura potenciació en aquest espai barceloní. Tres són les possibles hipòtesis que considero poden definir la tendència social del Poblenou:

- *La hipòtesi mínima* planteja que les intervencions concretes al Poblenou no generaran cap tipus d'influència urbanística, socio-cultural o econòmica.
- *La hipòtesi intermèdia* planteja que les obres tindran una influència a mitjà i llarg termini en el barri. Aquesta influència comportarà un canvi a tres nivells:
  - a) un canvi en la composició urbanística del barri que passa del predomini de la indústria al predomini de la residència combinada amb serveis. Això implica una necessària requalificació de l'ús del sòl;

- b) un canvi en l'estructura econòmico-productiva del Poblenou, on la indústria serà substituïda pel sector serveis, especialitzat en el terciari alt (finances), de comerç i hosteleria, de lleure i esport i de cultura, i una petita part d'indústria ecològica;
- c) una transformació en la composició social del barri, que passa de ser de classe social baixa i mitjana-baixa, a ser un barri amb hegemonia de la classe mitjana-alta i alta.

— *La hipòtesi màxima* planteja que el Poblenou experimentarà un canvi radical urbanístic, sòcio-cultural i des del punt de vista econòmic, convertint-se en un barri de luxe i expulsant-ne els residents actuals.

D'aquestes tres hipòtesis no considero la mínima ni la màxima, ja que per la seva contundència i radicalitat difícilment podrien arribar a consolidarse. Així doncs, el meu treball té com a objectiu justificar la hipòtesi intermèdia i ho faré a partir dels *quatre nivells d'acció de la potenciació*:

1. Potenciació urbanística

La potenciació del barri a nivell urbanístic es troba implícita en la filosofia que inspira els projectes. Tots ells tenen una intencionalitat bàsica: *obrir el barri a la ciutat*. Això no solament significa fer desaparèixer les barreres físiques que han aïllat el barri, sinó integrar urbanísticament la zona a la ciutat. És a dir, fer entrar el Poblenou en la dinàmica sòcio-urbana de Barcelona que mai no ha conegut. L'estratègia d'integració té dos objectius fonamentals: en primer lloc, aconseguir la simbiosi urbanística del barri amb la ciutat, seguint les directrius del Pla Cerdà; i, en segon lloc, aconseguir que les actuacions urbanístiques del triangle incideixin a l'interior del barri.

La tàctica d'integració utilitzada en aquest cas és la de l'*urbanisme estratègic*: s'actua urbanísticament en una àrea determinada en la qual s'inclou la tipologia d'usos del sòl que es desitja instaurar a tota la zona del voltant. Els agents econòmics, socials i polítics participen d'aquest urbanisme estratègic i donen vida a aquest intent de renovació i creixement (el que l'equip d'arquitectes Bohigas-Martorell-Mackay i Puigdomènech anomenen «gestació in vitro» de la producció actual de la ciutat).

Dins la filosofia de l'urbanisme estratègic, s'inclou com a premissa fonamental la combinació dels usos del sòl amb l'objectiu de donar a la zona «vida urbana i ciutadana». Això implica una requalificació de terrenys al Poblenou. En aquest sentit, els experts municipals consultats afirmen que, actualment, el Pla General Metropolità es troba en revisió, sobretot pel que fa a aquesta zona. Si a aquest fet li afegim el càlcul elaborat per Pere Riera

(professor del departament d'Economia Aplicada de la UAB) dels possibles 1.809.090 m² edificables d'habitatges que hi hauria, en cas de requalificació, en la zona compresa entre Carles I, avinguda Meridiana, Diagonal i façana de mar, i tenim en compte les zones de serveis previstes en el barri, la hipòtesi de potenciació urbanística es reforça.

Una altra dada ajuda a entendre la potenciació: el preu del sòl. Segons l'estudi de Tecnigrama realitzat durant l'estiu de 1989, el preu de l'habitatge nou al Poblenou se situava en 133.346 ptes/m². Però en aquest mateix any ja es podia comprovar l'augment de preu en algunes zones del barri com és la rambla del Poblenou, on alguna promoció va pujar fins a 166.667 ptes/m².

Segons els resultats obtinguts en l'Enquesta Delphi (que el professor Pere Riera va enviar durant el juny de 1990 a un conjunt d'experts del mercat immobiliari de Barcelona), el preu per m² d'habitatge nou al qual arribaria el Poblenou a la zona de mar, quan les actuacions urbanístiques de la costa estiguessin a ple rendiment, seria de 220.739 ptes/m².

Aquest esquema explicatiu es pot alterar per dos factors: l'un, l'actitud de la iniciativa privada a l'hora d'invertir en la construcció de nous habitatges al barri; i, l'altre, la possible promoció d'habitatges socials que, en cas de donar-se massivament, invertiria el procés de potenciació.

Dins de l'urbanisme estratègic, les *Àrees de Nova Centralitat* es constitueixen en el pol de creixement per excel·lència. Tenen vocació d'equilibri urbà, és a dir, apareixen com uns centres urbans capaços d'assumir la descentralització de les entitats polítiques, econòmiques i comercials que es troben concentrades en el centre de la ciutat.

L'acció de potenciar no s'aconsegueix amb una única intervenció urbanística en un punt determinat, sinó que es porta a terme quan apareix una xarxa que connecta diferents punts d'intervenció urbanística. Al Poblenou s'està construint aquesta xarxa que penso que farà possible la potenciació.

2. La potenciació social

Tal com ja he comentat, aquesta potenciació fa referència a l'entrada massiva d'una classe social mitjana-alta i alta en un barri característicament habitat per una classe social mitjana-baixa i baixa.

La incidència social de les actuacions urbanístiques al Poblenou es pot mesurar des d'una doble perspectiva. Des d'una perspectiva quantitativa es pot fer una valoració aproximada del nombre de persones que podrien assestar-se en el barri. Des d'una perspectiva qualitativa, l'entrada de població resident i transeünt es mesura per les característiques socio-econòmiques i culturals que presenta.

Veiem doncs, en primer lloc, el pes numèric que poden arribar a tenir

les actuacions urbanístiques previstes. Com es recordarà, Nova Icària preveu una entrada aproximada de 5.436 persones i el Peri de la Diagonal, una ocupació entorn de les 16.000 persones. En total representaria una entrada al voltant de 21.436 persones que, comparades amb els 46.601 residents al barri al 1986, es tradueix en un possible augment de quasi el 50%. Això sense tenir en compte altres intervencions, com són les residències del Centre Direccional de Selva de mar, el Peri de la Paperera, i d'altres que poden tenir lloc dintre del triangle definit. Juntament amb aquesta quantitat de població resident, cal remarcar la presència important de població de pas per qüestió de treball o d'esbarjo. Així doncs, des del punt de vista quantitatiu, aquestes actuacions poden comportar un procés d'invasió tal com el conceptualitzen els ecòlegs socials.

Al Poblenou, mesurar qualitativament la potenciació social implica analitzar les característiques socio-culturals i econòmiques dels possibles nous residents i determinar si es tracta d'una població homogènia. Farem servir dues variables per estudiar aquest aspecte qualitatiu: la demanda i l'oferta d'habitatge.

Segons un estudi del Centre d'Estudis de Planificació sobre el mercat immobiliari a Barcelona al 1988, la demanda residencial és molt homogènia i es concentra als sectors de població més acomodats. Malgrat que a Barcelona també existeix una demanda significativa d'habitatge social, la demanda que ha influït en el mercat de l'habitatge es caracteritza per una renda familiar superior a les 250.000 pessetes al mes. Una dada molt significativa és que la major part de la demanda afirma pagar-ne l'import al comptat. Aquesta capacitat econòmica de pagament implica una posició de classe per ingressos econòmics mitjana-alta i alta. Les preferències residencials de la població demandant es concreten en un habitatge d'uns 100m². La qualitat de l'entorn és un element vital a l'hora d'escollir el lloc de residència i també es valora molt l'accessibilitat als centres de consum i treball. Aquest estudi ens mostra com la major part de la demanda prové de tècnics, directius i professionals qualificats amb un alt nivell d'estudis. És una població jove, entre els 24 i els 40 anys. Té un estatus socio-econòmic i cultural alt. Manté un nivell i un ritme de consum, tant d'habitatge com de lleure, capaç d'activar contínuament el sector terciari de la zona.

Basant-nos en el mateix estudi, fem ara un repàs de les característiques de l'oferta. Veiem com a Barcelona els habitatges que surten al mercat presenten unes característiques apropiades per a un determinat estrat de la societat barcelonina. Els habitatges solen ser de dimensions superiors als 100m². La qualitat edificatòria i la cura en la ubicació i l'entorn s'han fet essencials.

El context econòmic favorable, juntament amb la manca de sòl edificable

a la ciutat, ha facilitat una pujada espectacular de preus. L'oferta s'ha decantat, a la ciutat de Barcelona, cap a la classe mitjana-alta i alta demandant. Al Poblenou, l'oferta que podem considerar pionera, la Vila Olímpica, es comporta de la mateixa manera: pisos de 100 a 130m² tenen un preu entre 40 i 70 milions. Aquests preus són assequibles únicament a una classe social econòmicament forta.

Es podrien distingir diferents fases en l'entrada de nova població en el barri durant el procés de potenciació.

En una primera fase, la potenciació és encara molt subtil i s'integra fàcilment a la xarxa social del barri. Alguns símptomes d'aquest estadi els trobem en l'aparició d'estudis d'artistes, com «Palo Alto», o la rehabilitació d'alguna antiga fàbrica per instal·lar-hi oficines, com és el cas de «Barcelona Activa». Aquest període, en el qual es troba actualment el Poblenou, es perllongarà almenys fins que la Vila Olímpica doni pas a Nova Icària.

En la fase següent, amb l'ocupació dels nous habitatges i amb el funcionament dels equipaments i serveis començarà, de manera lenta i progressiva, el procés de substitució social de les classes baixes per les classes acomodades. Alguns exemples d'aquest procés poden ser les intencions dels propietaris de vendre edificis o sòl davant la seva revalorització. En alguns casos, podria arribar a significar la marxa dels antics residents. Un altre exemple és el de la gent jove del barri que, molt probablement, haurà de marxar-ne davant l'encariment de l'oferta. També pot tenir dificultats per assumir el cost de revalorització del barri la gent gran. Quan aquesta població vagi desapareixent, probablement el seu lloc serà ocupat per potenciadors.

En la darrera fase del procés trobaríem que la població del Poblenou s'ha homogeneïtzat. Si bé encara hi viuria gent de classe mitjana-baixa aquesta tindria una presència residual, cosa que ens permetria tipificar la població d'aquest barri com de classe mitjana-alta.

3. La potenciació econòmica

La revitalització del Poblenou ha estat pensada des d'un principi com un fet de caràcter econòmic. L'objectiu és potenciar activitats alternatives a la indústria que històricament ha caracteritzat el barri. Aquesta operació no es pot entendre únicament en l'àmbit delimitat del Poblenou sinó que s'ha de situar en una unitat d'anàlisi més gran: la ciutat.

La potenciació econòmica capaç de generar un desenvolupament cultural, social, polític i pròpiament econòmic, segons l'urbanisme estratègic, es concentra en el sector terciari. La capitalitat de Barcelona i la seva projecció internacional ha provocat la saturació terciària de la ciutat, sobretot a l'Eixample i la Ciutat Vella. Les Àrees de Nova Centralitat, algunes de les quals es

concentren al Poblenou, responen a una política de distribució compensada del sector terciari per tota la ciutat. Una bona part de l'edificació en les noves actuacions del barri es dediquen a comerç, oficines i lleure, especialment a la Vila Olímpica i al Peri de la Diagonal. Ja se'n poden veure alguns exemples, com són ara la Torre Mapfre d'oficines, l'Hotel de les Arts i el Port Olímpic.

No puc passar per alt un fet que pot modificar la trajectòria de realització d'aquesta potenciació. Em refereixo a la crisi econòmica que actualment sembla que comença a afectar el món immobiliari i que podria tenir un impacte important a partir de 1992. Malgrat l'efecte negatiu que pot tenir sobre el barri una crisi, el futur del Poblenou penso que pot continuar essent una combinació de residència i serveis orientats cap a les classes més altes de Barcelona.

4. La potenciació política

Del joc d'interessos que les diverses instàncies polítiques, econòmiques i socials mantenen, apareix el que he denominat la dimensió conflictiva de la potenciació.

En aquest joc cal destacar la col·laboració que en els «projectes de ciutat» s'estableix entre la iniciativa privada i la pública. Mentre que l'Administració municipal ofereix les possibilitats bàsiques per a l'edificació de les obres (compra de terrenys i construcció d'infraestructures), la seva materialització i comercialització les duu a terme la iniciativa privada. Com a resultat tenim una oferta residencial de nivell mitjà-alt i alt. Un exemple clar n'és la Vila Olímpica.

La dimensió conflictiva de la potenciació política es concreta en el pla de la societat civil, encapçalada en aquest cas per les Associacions de Veïns, entitats culturals i grups alternatius. Tots ells expressen la seva por i la seva indignació davant del que consideren que no serà solament una renovació del barri, sinó una expulsió indiscriminada dels seus habitants. Denuncien «l'elitisme» de la residencialització del barri i el guany econòmic privat per un sòl que l'Ajuntament socialista compra amb els diners públics. Denuncien també totes les possibles situacions d'especulació immobiliària que poden tenir lloc al barri. Les entitats socials del Poblenou pensen que l'opció de renovar-lo que ha sorgit del Consistori barceloní és una política de *yupitització* d'un entorn típicament obrer i amb una important identitat de barri, la qual no s'ha tingut en compte. Una de les demandes que amb més insistència s'ha formulat des d'aquestes entitats és la de l'*habitatge social*. Una de les crítiques que més fortament s'expressa a través d'aquests col·lectius és la manca d'informació que el barri ha patit per part de les instàncies municipals.

Respecte a l'habitatge social, la visió municipal diu que aquest és un fet que s'ha d'analitzar no en termes de barri sinó en termes de ciutat. Si bé afirmen que hi haurà una proporció d'habitatge social al Poblenou, indiquen que la política social de l'Ajuntament en aquesta zona no s'ha de mesurar tant per aquesta qüestió sinó per les inversions que s'hi duen a terme en infraestructures i que beneficien els seus habitants. Fonts municipals consultades defensen que el Poblenou, si bé millorarà, no n'expulsarà radicalment els ciutadans que hi habiten. La filosofia de la potenciació del barri es basa en el que consideren una barreja espontània de classes socials. Critiquen la posició adoptada per les Associacions de Veïns i per altres entitats del barri. Pensen que és una posició retrògrada el fet de tancar-se en banda a allò que ells denominen el progrés social, urbà i econòmic del barri. Consideren que aquestes associacions viuen encara en un altre temps històric i que han perdut «el tren de la vida actual».

Mentre que les Associacions de Veïns i les entitats socials se sorprenen de l'actuació del Partit Socialista i defensen el dret a un progrés i a una modernització que no passi per una arquitectura post-moderna i per una oferta dedicada exclusivament a la classe mitjana-alta i alta, l'Ajuntament socialista de Barcelona i del Districte donen suport a la que afirmen que és l'única versió realista del progrés en una economia de mercat.

CONCLUSIÓ

Una vegada analitzats aquests factors que ja comencen a fer evident el futur canvi del Poblenou, cal que ens fem una pregunta: quan diem que el Poblenou és un barri en procés de transformació, estem parlant només de la rehabilitació socio-urbanística d'una zona concreta de Barcelona o estem parlant d'un projecte de ciutat? No és difícil adonar-se que, efectivament, ens referim a un *projecte de ciutat* que al Poblenou pren una visibilitat excepcional respecte al conjunt de Barcelona. Mentre que la resta de barris barcelonins, alguns dels quals experimenten actualment o ja han experimentat el fenomen de potenciació, es troben en unes condicions de total urbanització, al Poblenou hi ha zones extenses que s'urbanitzen de nou i d'altres són potencialment transformables en el moment en què es requalifiquin terrenys i la indústria marxi per deixar pas a usos residencials i terciaris.

El que estem veient al Poblenou és, en definitiva, la implantació d'un determinat model de ciutat. Però, ¿hem de pensar, tal com es fa des d'una perspectiva positivista, que el procés de potenciació apareix a partir d'un joc de forces impersonals? Rotundament, no. Aquest procés, tal com històricament ha succeït en la formació i desenvolupament de la ciutat occidental, té les

seves arrels en un determinat estadi del capitalisme, on juguen un conjunt d'interessos, alguns afins i d'altres de contraposats.

En la potenciació del barri del Poblenou podem veure quatre sectors o agents que intervenen en el procés. En primer lloc, trobem l'Ajuntament de Barcelona, que actua vinculat a la incitativa privada representada per constructors i promotors. Aquest tipus de *joint-venture* es porta a terme per fer grans actuacions urbanístiques, com és el cas de la Vila Olímpica o del Peri de la Diagonal, que l'Ajuntament no té capacitat financera per assumir. Però el fet que s'ha de remarcar és que en aquesta relació es donen un joc de contrapartides que, com podem comprovar a Barcelona, afavoreixen no només els interessos dels promotors-constructors, sinó la preeminència de les classes mitjanes. L'Ajuntament compra terreny i el cedeix perquè els constructors hi edificuin, i aquests després tenen la potestat de fer la promoció d'habitatges a preus de mercat. És cert que aquesta solució permet reurbanitzar zones de la ciutat que d'una altra manera no experimentarien un canvi tan integral, però també és cert que d'aquesta manera hi ha moltes possibilitats de deixar pas a l'especulació i que moltes demandes socials, reconegudes per l'Ajuntament de Barcelona, es quedin pel camí. Em refereixo, per exemple, al reclam que fa la població barcelonina eminentment jove d'habitatge social. A la Vila Olímpica, malgrat els esforços municipals, sembla definitiu que no hi haurà habitatge social i al Peri de la Diagonal, no fa gaires dies, també s'anunciaven dificultats entre les administracions (Ajuntament i Generalitat) perquè hi hagués un nombre d'habitatges a preus socials. En definitiva, doncs, s'està demostrant que al Poblenou no hi haurà habitatges assequibles perquè la zona està políticament, econòmicament i socialment destinada a ser d'ús de classes mitjanes, no exclusivament de les que residiran al barri sinó de les classes mitjanes de tot Barcelona (per exemple, en el consum de serveis i d'oci).

Els altres dos agents que participen en el fenomen sòcio-urbà de la potenciació són aquestes classes mitjanes de Barcelona i la població resident del Poblenou. Mentre que els primers exerceixen una pressió per gaudir d'una elevada qualitat de vida a Barcelona, dins els paràmetres sòcio-culturals de la seva classe, els poblenovins denuncien l'amenaça que per al seu «modus vivendi» tradicional significa aquesta invasió no només social, sinó també econòmica. Però una de les crítiques més importants dels actuals residents del barri, ha estat la falta de comunicació que hi ha hagut amb les instàncies municipals.

Tal com apuntava en l'article, aquesta desavinença explícita, per un costat, el trencament de les relacions entre l'Ajuntament democràtic i les entitats i associacions ciutadanes. Per a l'Ajuntament, tal com podem veure implícit en la seva actuació, les associacions ciutadanes del Poblenou no són entitats

prou legitimades per entrar a discutir els plans de remodelació al barri. Per un altre costat, s'explicita també una visió de progrés molt diferent entre unes associacions veïnals, que defensen un progrés que respecti el dret de la classe obrera a continuar residint en aquest peculiar barri barceloní, i l'Ajuntament de Barcelona que, amb una política neo-liberal, pretén donar una empenta al barri de caràcter terciari amb una revitalització social i econòmica de la zona. Cal aclarir que l'Ajuntament no defensa obertament fer un canvi radical al barri a través de les actuacions urbanístiques. En aquest sentit, parlen d'una «barreja espontània» de població de diferents nivells socio-econòmics. Però observant què passa amb l'elevat preu de l'habitatge a les zones del barri on no es fan actuacions noves, veiem com probablement aquesta «bondadosa» barreja no serà la que s'imposarà al final del procés de potenciació.

En definitiva, del que estem parlant, no és de les característiques d'un conjunt d'actuacions específiques, sinó de les *conseqüències socials* que totes elles generen cap a l'interior del barri. I és en aquest sentit, on emergeix amb molta claredat la «no neutralitat» de l'urbanisme estratègic que impulsa el Consistori socialista barceloní. Es tracta d'un urbanisme que vol homogeneïtzar els usos terciaris de diferent tipus (financer, serveis, lleure) i donar protagonisme a les classes mitjanes en el procés de creixement i revitalització de la gran ciutat. Barcelona busca un lideratge de modernitat i de força econòmico-financera que va més enllà de Catalunya i de l'Estat. Busca una capitalitat dins el marc europeu a través de les regions.

Així doncs, mentre alguns dels barris de Barcelona han arribat gradualment a aquest estadi de creixement, per al Poblenou la transformació social i d'usos serà més radical.

El futur que penso que tindrà el Poblenou no és cap altre que el futur que espera en conjunt a la ciutat de Barcelona i que ja és possible observar. Una ciutat on les classes treballadores tindran una escassa cabuda i seran paulatinament expulsades cap a altres municipis més assequibles de l'Àrea Metropolitana.

BIBLIOGRAFIA

- Àrea d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona (1987), *Urbanisme a Barcelona: Plans Municipals 1992*, Barcelona.
- Auger, D.A. (1979), *The politics of revitalization in gentrifying neighborhoods*, Journal of the American Planning Association.
- Baró, E., Delas, I., Trilla, C. (1988), *Avaluació de la demanda potencial d'habitatges a la ciutat de Barcelona, segons les condicions econòmico-financeres d'accés*, Barcelona, Centre d'Estudis de Planificació.

- Cybriwsky, R. (1978), *Benefits and social cost of gentrification in inner city of Philadelphia*, New Orleans.
- Friedenfels, R.M. (1987), *Gentrification in large United States cities 1970-1980*, The University of Michigan.
- Harvey, D. (1977), *Urbanismo y desigualdad social*, Madrid, Siglo XXI Editores.
- Interdisciplinary Reader (1987), *Urban change and conflict*, London, Andrew Bowers & Company Editors.
- O.C.D.E. (1983), *Las ciudades en transformación*, Vol. I Políticas y Financiación, Madrid.
- Riera, P. (1990), *Càlcul dels m² de sostre edificable de vivenda nova al Poblenou*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Riera, P. (1990), *Enquesta Delfi sobre l'impacte del Cinturó del Litoral i projectes connexos sobre el Poblenou de Barcelona a través del preu de la vivenda*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Smith, N. (1983), *Gentrification, frontier and the restructuring of urban space*, Mimeo, Columbia University.
- Timms, D. (1976), *El mosaico urbano: hacia una teoría de la diferenciación residencial*, Madrid, Instituto de estudios de Administración Local.
- 3 IN/Informes de Investigaciones (1989), *Encuesta de Tecnigràma Junio-Julio 1989*, Barcelona.